

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА

ТАРНАВСЬКИЙ РОМАН БОГДАНОВИЧ

УДК 930.2:[572.9+39]:378.4.091.32(477.83-25)“18/19”

**НАРОДОЗНАВСТВО У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.:
КОНТЕКСТИ, ДИСКУРСИ, НАУКОВІ ЗВ'ЯЗКИ**

**07.00.01 – історія України
07.00.05 – етнологія**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук**

Львів – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі етнології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий консультант: доктор історичних наук, професор
Глушко Михайло Степанович
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри етнології.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук,
старший науковий співробітник
Александрович Володимир Степанович,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України,
завідувач відділу історії середніх віків;

доктор історичних наук, доцент
Кушнір В'ячеслав Григорович,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
декан факультету історії та філософії,
професор кафедри археології
та етнології України;

доктор історичних наук,
старший науковий співробітник
Чмелик Роман Петрович,
Комунальний заклад
Львівської обласної ради
“Львівський історичний музей”,
директор.

Захист відбудеться 8 грудня 2020 р. о 13 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 35.222.01 в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Інституті народознавства НАН України за адресою: 79000, м. Львів, просп. Свободи, 15.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Автореферат розісланий 7 листопада 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук

В. М. Конопка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Університетські інтелектуальні середовища здавна вважали одним з головних проявів культурного розвитку держав, вони набули характеру відповідного маркера. Саме університети ставали центрами не лише наукового, а й громадсько-політичного життя, формували національні еліти, які підносили рівень колективної свідомості народів. Через це історія університетів дає змогу зрозуміти чимало нюансів загальних історичних процесів на мікро- або мезорівні. Це чітко видно на прикладі Львівського національного університету імені Івана Франка – найстарішого класичного університету України. Упродовж століть Львівський університет пройшов низку етапів, що віддзеркалюють не лише зміни інтелектуальних парадигм, а й процеси у політичній сфері, становлення модерних націй та боротьбу українців за національну окремішність і державну незалежність. Зокрема, упродовж ХІХ – першої половини ХХ ст. в історії Львівського університету можна виділити такі етапи, як Цісарсько-королівський університет імені цісаря Франца І у Львові (до 1918 р.) – Університет Яна Казимира у Львові (1919–1939) та Український університет у Львові з Українськими університетськими курсами як початковим етапом (1919–1925) – Львівський державний університет (1939–1940) – Львівський державний український університет імені Івана Франка (1940) – Львівський державний університет імені Івана Франка (від 1940 р.) – Університет Яна Казимира у Львові, що діяв підпільно (1941–1945).

Нині Львівський університет є однією з головних тем інтелектуальної історії не лише в Україні, а й у Польщі. Проте, попри значну кількість праць, загальні організаційні засади його діяльності досі повністю не розкриті. Це можна пояснити увагою дослідників насамперед до просопографічних студій, приурочених знаковим ученим, або ж до історичних синтез.

У пропонованій дисертації розглянуто декілька окремих напрямів навчально-наукової діяльності Львівського університету, а саме: етнографію, етнологію, антропологію, фольклористику та народне мистецтво, що тісно переплетені між собою в ширший напрям – народознавство. В історії світового та українського народознавства можна виокремити два рівні: персональний (діяльність окремих дослідників) та інституційний (діяльність установ і підрозділів, які охоплюють ширше коло науковців), що має науково-дослідницький (товариства й установи академічного спрямування: кабінети, інститути тощо), науково-просвітницький (музеї) та науково-навчальний (університетські підрозділи) виміри. Третій вимір значно відрізняється від двох попередніх, оскільки однією з головних функцій університетів є трансляція народознавчих знань серед студентів, частина з яких обирає науку як фах. Навчальна діяльність має свої особливості й у представленні матеріалу: не лише через опубліковані праці, а й усно – під час лекційних і практичних занять. На жаль, наші попередники, які студіювали університетські підрозділи народознавчого спрямування, переважно оминали цей аспект, зосереджуючись на аналізі наукових праць їхніх працівників.

Поєднання двох зазначених тем – історії Львівського університету та історії народознавчих студій, зумовлене тим, що впродовж кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. Львівський університет перетворився на один із провідних народознавчих центрів Європи. Тож комплексний аналіз розвитку у ньому відповідного напрямку дає змогу відобразити включення львівських учених у світовий інтелектуальний простір, розкрити особливості фахової підготовки науковців, які стали основою львівського народознавчого осередку другої половини ХХ ст. (що суттєво вплинув на стан сучасного українського народознавства), а також відповідних центрів у містах Республіки Польща.

Зв'язок роботи з планами наукових досліджень. Дисертація виконана на кафедрі етнології історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка в межах її наукової теми “Етнокультурна історія західноукраїнських земель: археологічний, етнологічний та історико-краєзнавчий аспекти” (номер державної реєстрації 0118U000602).

Мета дослідження – комплексний аналіз розвитку народознавства у Львівському університеті впродовж кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Для її досягнення передбачено вирішити такі **завдання**:

- проаналізувати історіографію проблеми та джерела, які дають змогу якомога докладніше розкрити тему і розробити на прикладі народознавства нові теоретико-методологічні підходи для з'ясування історії окремого навчально-наукового напрямку в університетському просторі;

- висвітлити загальні контексти функціонування Львівського університету як тло для характеристики організації народознавчих студій;

- реконструювати і проаналізувати розвиток народознавства в університеті наприкінці ХІХ – в першій половині ХХ ст. в руслі інституційного дискурсу з акцентом на організаційному, термінологічному та кадровому аспектах;

- охарактеризувати навчальний дискурс народознавства у Львівському університеті та проаналізувати крізь призму діяльності його викладачів вплив суспільно-політичної ситуації на західноукраїнських землях та національної політики й ідеології окупаційних режимів на народознавчі студії;

- розкрити особливості здобуття ступенів магістра філософії та доктора філософії у галузях народознавчих наук як підставову складову наукового дискурсу та основу формування відповідних наукових шкіл, а також на прикладі народознавців – специфіку переходу університету в 1940-х роках на систему ступенів кандидата і доктора наук;

- висвітлити особливості наукових зв'язків (міждисциплінарних, інституційних, індивідуальних тощо) в системі розвитку народознавства в головному університеті Львова та їхню роль в утвердженні його місця в тогочасному інтелектуальному просторі.

Об'єкт дослідження – народознавство у Львівському університеті наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. Змістове наповнення терміна “народознавство” обмежуємо етнографічною, етнологічною, антропологічною, фольклористичною та мистецтвознавчою (з акцентом на народному мистецтві) проблематикою.

Предмет дослідження – особливості інституційного, навчального та наукового (крізь призму здобуття наукових ступенів) дискурсів народознавчих студій у контекстах загальних засад функціонування університету та з акцентом на різноманітних вимірах наукових зв'язків.

Територіальні межі дослідження, з огляду на його об'єкт, охоплюють Львівський університет, проте, зважаючи на предмет, мають широкий засяг: висвітлення проблематики спонукає до створення розгалуженої системи географічних векторів. Обмеження об'єктного виміру територіальних меж лише Львівським університетом, а не загалом Львовом чи ширшими теренами, зумовлене загальною метою дослідження, яка передбачає докладний аналіз значного комплексу питань у порівняльних контекстах.

Хронологічні межі дослідження визначені віховими для народознавства у Львівському університеті датами. Нижньою хронологічною межею є 1895 р. – габілітація І. Франка на доцента руської літератури та етнографії: її затвердження зумовило б появу в університеті викладача, *veniam legendi* якого охоплювало чітко окреслену народознавчу проблематику. Ця дата тісно переплетена з процесами становлення народознавства у Львові – заснуванням відповідного товариства під керівництвом професора А. Каліни та активізацією етнографічних студій у межах Наукового товариства імені Шевченка у Львові (їхнім вираженням стала публікація у 1895 р. першого тому “Етнографічного збірника”). Верхня хронологічна межа дослідження – 1947 р.: саме тоді у Львівському державному університеті імені Івана Франка ліквідували кафедри фольклору й етнографії та анатомії й антропології. Цього самого року з університету звільнили представника західноукраїнської інтелігенції М. Скорика та передали народознавчі дисципліни викладачам, вихованим на інших традиціях, що стало своєрідною методологічною і ментальною межею між двома періодами народознавчих студій у Львівському університеті.

Методи дослідження. Під час роботи над дисертацією застосовано методологічний принцип історизму та використано загальнонаукові (аналіз і синтез, індукцію та дедукцію) і спеціальнонаукові (структурний, структурно-функціональний, генетичний, компаративний, типологічний, просопографічний та ін.) методи. Докладний аналіз застосованих методологічних підходів наведено у характеристиці підрозділу 1.3.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

уперше:

– дослідження історії народознавства у Львівському університеті виконано крізь призму трьох дискурсів – інституційного, навчального та наукового;

– у науковий обіг уведено значний обсяг джерел з архівів України та Польщі, що уможливило ґрунтовний аналіз комплексу проблем;

– дослідження народознавчих студій у Львівському університеті виконано в широких порівняльних контекстах, що дало змогу зрозуміти як загальні механізми, так і різноманітні нюанси організації навчально-наукового процесу в межах цього напрямку;

- схарактеризовано не лише тематичний спектр, а й змістове наповнення курсів учених-етнологів, антропологів, фольклористів та мистецтвознавців, на основі чого висвітлено їхні теоретико-методологічні підходи до дослідження різноманітних проблем народознавчого характеру;

- реконструйовано процес здобуття ступенів магістра філософії і доктора філософії у галузях народознавчих наук;

- доробок народознавців Львова вплетено у світову інтелектуальну канву;

уточнено та доповнено:

- теоретико-методологічні підходи до дослідження історії Львівського університету загалом та народознавчих студій у його межах зокрема;

- алгоритм опрацювання джерельної основи історії університету кінця XIX – першої половини XX ст.;

- список праць народознавців, важливих для опанування етнологічної та фольклористичної проблематики, зокрема і в руслі теоретичної етнології;

- перелік представників львівської етнологічної школи А. Фішера;

- ілюстративний матеріал до історії Львівського університету та розвитку народознавства у ньому;

набули подальшого розвитку:

- дослідження підрозділів народознавчого спрямування у Львівському університеті та навчально-наукової діяльності провідних українських і польських етнологів, антропологів, фольклористів та мистецтвознавців, які заклали підґрунтя розвитку відповідних наук у другій половині XX ст.;

- уніфікація термінологічного ряду з історії Львівського університету як внесок до утвердження відповідної понятійної матриці.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для вдосконалення організації навчального процесу в університетах, а також під час реформування системи здобуття наукових ступенів (схарактеризований у дисертації досвід докторизації в класичних університетах Європи впродовж кінця XIX – першої третини XX ст. дає змогу виявити сильні та слабкі сторони цього процесу в історичній ретроспективі). Результати дослідження засвідчують важливість етнології як окремої галузі знань не лише з суто теоретичного погляду, а і як науки, що має величезне суспільне та державно-національне значення. Серед завдань, у вирішенні яких роль етнологічних студій першочергова, – обґрунтування меж української етнічної території, формування національної свідомості громадян України.

Апробація результатів дисертації відбулася на засіданнях кафедри етнології, методологічних семінарах і звітних наукових конференціях викладачів і аспірантів історичного факультету ЛНУ імені Івана Франка за 2012–2020 рр., на XXIV Всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції “Козацтво в історії України (до 360-річчя битви під Батогом)” (Вінниця, 2012), VIII Міжнародному конгресі українців (Київ, 2013), XXIV Міжнародній науковій конференції “Історія релігій в Україні” (Львів, 2014), Міжнародній науковій конференції “Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного

факультету)” (Львів, 2014), XXVI та XXVII науковій сесії Наукового товариства імені Шевченка (Львів, 2015, 2016), XXIII, XXIV, XXVI та XXVIII Міжнародному славістичному колоквиумі (Львів, 2015, 2016, 2018, 2020), Міжнародній науковій конференції до 45-річчя Закарпатського музею народної архітектури та побуту (Ужгород, 2015), Міжнародній науковій конференції “Польська й українська етнологія сьогодні: традиції та перспективи” (Львів, Вроцлав, 2015), V Міжнародній науковій конференції “Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” (Рівне, 2015), VI та VII краєзнавчій конференції “Історичні пам’ятки Галичини” (Львів, 2016, 2020), III та IV Міжнародній науковій конференції “Пам’ятки Тустані в контексті освоєння Карпат у доісторичну добу та в середньовіччі” (Львів, Урич, 2016, 2019), Міжнародному науковому конгресі “Іван Франко: Я єсть пролог...” (Львів, 2016), Міжнародній науковій конференції “Михайло Грушевський: учений, політик, державний діяч” (Львів, 2016), XIV українсько-польській науковій конференції “Львів: місто – суспільство – культура” (Львів, 2018), I польсько-українському етнологічному семінарі “Львівський та вроцлавський етнологічні осередки: історія та сучасність” (Вроцлав, 2018), II польсько-українському етнологічному семінарі “Сучасні проблеми етнології та культурної антропології в університетському просторі та публічній культурі” (Львів, Вроцлав, 2019), Міжнародній науковій конференції “На пограниччі культур та етносів: взаємодії як спосіб комунікації та еволюції” (Львів, Винники, 2018), Міжнародній науковій конференції “Мотив – стиль, образ – знак у контексті давніх культур і традицій” (Львів, Винники, 2019 р.), VII Колессівських читаннях (Львів, 2019).

Особистий внесок здобувача. Всі результати, наведені у підсумовуючих частинах дослідження, здобуті самостійно. У працях, опублікованих у співавторстві, особистий внесок здобувача становить 50 і більше відсотків. Він полягає у зборі та опрацюванні джерельно-історіографічного матеріалу, написанні тексту про: тематику історичних дисциплін у Львівському університеті за 1933–1939 рр. (Бондар О., Тарнавський Р., 2014); розвиток історичної науки в університеті впродовж кінця XIX – першої половини XX ст. (Шуст Р., Тарнавський Р., 2013); структуру філософського факультету університету в австрійський період (Качмар В., Тарнавський Р., 2013); організаційний, просопографічний, навчальний та науковий виміри соціогуманітарних наук у Львівському університеті міжвоєнного двадцятиліття (Притула Я., Тарнавський Р., 2011) та на різних етапах до початку XX ст. (Притула Я., Тарнавський Р., 2020); синтези з історії Львівського університету початку XX ст., Українського університету у Львові та Університету Яна Казимира у Львові (Гудима Ю., Качмар В., Тарнавський Р., 2014).

Публікації. Головні положення дисертації викладені в монографії, двох розділах у колективних монографіях, 25 статтях у фахових виданнях, у т. ч., закордонних та включених до наукометричних баз даних Web of Science та Index Copernicus, 15 публікаціях, які додатково відображають результати дослідження.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, восьми розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел (1025 позицій), додатків. Загальний обсяг роботи становить 550 сторінок, з них 416 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок із планами наукових досліджень кафедри етнології ЛНУ імені Івана Франка, визначено мету та завдання, об'єкт і предмет, територіальні та хронологічні межі дослідження, окреслено головні із застосованих методів, наукову новизну одержаних результатів, їхнє практичне значення та апробацію, особистий внесок здобувача, структуру дисертації.

Розділ 1 “Огляд історіографії та джерел. Теоретична основа дослідження” присвячено алгоритмам дослідження історії народознавства у Львівському університеті як прикладу окремого навчально-наукового напрямку.

У *підрозділі 1.1 “Розробка проблеми в науковій літературі”* здійснено огляд праць, дотичних теми дисертації. Опрацьовану історіографію доцільно поділити на праці з історії Львівського університету, важливі для висвітлення контекстів, та дослідження, що містять інформацію про народознавство в університеті. Перший тематичний блок охоплює дві групи праць:

1. Комплексні дослідження з історії Львівського університету, її окремих етапів чи аспектів, зокрема, авторства Л. Фінкеля та С. Стажинського (1894), В. Гана (1912), В. Мудрого (1948), В. Кислого (1991), В. Качмара (1999, 2010), Я. Драуса (2007), О. Рудої (2019); видання “Львівський національний університет імені Івана Франка. Encyclopedia” (2011, 2014); колективна монографія за редакцією А. Редзика (2015, 2017), недоліком якої є відчутна заідеологізованість. Серед праць контекстуального характеру, які проливають світло на нюанси діяльності Університету Яна Казимира у Львові, важливими є розвідки (доповіді) А. Фішера про організацію науки в університетах Польської Республіки, вищі школи у Львові, їх студентів (ці рукописи зберігаються в Архіві Польського народознавчого товариства у Вроцлаві, далі – Архів ПНТ).

2. Монографії та статті, присвячені окремим підрозділам, напрямкам чи науковцям, серед них – праці В. Качмара, Я. Притули, Ю. Гудими, О. Целуйка, О. Осередчук, П. Юрейка, С. Козловського, О. Сухого, Л. Зашкільняка, В. Тельвака, Т. Лещака, Г. Матвієнко, Ю. Волчанського, А. Редзика, В. Кахничка та інших знавців історії Львівського університету. Для розкриття міждисциплінарних зв'язків народознавчих та суміжних наук першочергове значення мають праці з історії розвитку в університеті археології (автори – Н. Білас, Н. Булик, О. Ситник, Т. Романюк, М. Бандрівський), сходознавства (А. Козицький), музикології (У. Граб), різних напрямів історії (найважливіші – кандидатська дисертація Р. Лаврецького “Історична освіта та наука у Львівському університеті в 1918–1939 роках” (2000) та колективні монографії за співредакцією Л. Зашкільняка).

Праці другого тематичного блоку доцільно поділити на три групи:

1. Розвідки комплексного характеру про:

– окремі народознавчі науки у Львівському університеті: етнологію (С. Макарчук, 2006), фольклористику (В. Івашків та Р. Марків, 2010), етнологію та антропологію (А. Редзій, 2015, 2017);

– підрозділи чи аспекти їхньої діяльності, зокрема, Антропологічно-етнологічний інститут / заклад (Я. Чекановський, 1928), Етнологічний інститут / заклад (Я. Фальковський, 1934; А. Фішер, кін. 1930-х років), кафедру фольклору й етнографії (Ф. Колесса, 1946; М. Староста, 2012);

– народознавчі студії у ширших чи вузких контекстах, зі згадками особливостей їх розвитку у Львівському університеті, впливу на хронологічно наступні наукові середовища (праці авторства або за редакцією провідних знавців історії польського народознавства З. Ясевича та А. Маліновського, дослідниці фольклористики у класичних університетах України М. Вовк й ін.);

2. Біографічні та просопографічні студії, присвячені народознавцям, пов'язаним з Львівським університетом, або ж дослідження про окремі аспекти їхньої діяльності. Серед праць про знакових постатей українського та польського інтелектуального простору виокремимо статтю М. Возняка про реабілітацію І. Франка (1948) та монографію С. Пилипчука про його фольклористичну концептосферу (2014), праці О. Франко про Ф. Вовка (1997, 2001), колесезнавчі збірники за редакцією І. Довгалюк та А. Вовчака (2005, 2013), монографію І. Головацького про І. Раковського (2004), статтю В. Свенціцької про М. Драгана (1994) та передмову авторства В. Александровича до перевидання праці вченого “Українські деревляні церкви. Генеза і розвій форм” (2014, 2016), нарис А. Бжезінської та Г. Чаховського про А. Каліну (2016), монографію Й. Бар про африканістичні дослідження Я. Чекановського (2007), фішерознавчі праці Ю. Гаєка (1946, 2015), Д. Сімонідес (1993, 2015), М. Куявської, Л. Лучая, Й. Сосновської та П. Клепацького (2015, 2016), Р. Кирчіва (2011) і Т. Пацай (2015). Докладні біографічні нариси про Я. Чекановського, А. Фішера та польське крило його наукової школи опубліковано у сучасному багатотомному виданні “Польські етнографи та народознавці”, до створення якого залучено провідних польських науковців – К. Армон, Й. Бар, І. Буковську-Фльоренську, О. Гольдберг-Мулькевич, А. Енгелкінг, З. Клодніцького, А. Ковальську-Левіцьку, О. Лінкевич, А. Спісс, А. Трапшиця, Г. Чаховського, А. Чекановську та ін. Чимала кількість статей про народознавців, на професійне становлення яких вплинув Львівський університет, від початку ХХІ ст. з'явилася в українській історіографії (наголосимо на розвідках Х. Маковецької, М. Моздира, Р. Кирчіва та С. Павлюка про Р. Гарасимчука, О. Никорак та Л. Герус про К. Матейко, М. Цуркан (Волошин) про Л. Суху, М. Надраги про І. Кухту, У. Мовної про Ю. Гаєка, Т. Пацай про Б. Росінського та ін.). Прикладом ґрунтовних просопографічних досліджень є праці І. Гілевича про життя та діяльність викладачів університету В. Пастушина (2013) та М. Скорика (2014, 2015);

3. Праці, що містять відомості про контакти народознавців Львівського університету з різними інтелектуальними середовищами, зокрема, з Народознавчим товариством у Львові (статті З. Клодніцького, М. Міхальської, Р. Кирчіва, Т. Пацай), НТШ у Львові (дослідження М. Глушка), Товариством друзів Гуцульщини (розвідка Т. Пацай), Львівським відділенням Інституту українського фольклору / Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії і Державним етнографічним музеєм АН УРСР (праці І. Гілевича).

Попри доволі значний інформаційний потенціал історіографічних позицій, особливо для представлення загальних контекстів (з акцентом на суспільно-політичному аспекті) та наукової діяльності (включно з відповідним виміром зовнішніх зв'язків) народознавців, наявні праці не дають змоги відтворити розвиток народознавчих студій у Львівському університеті наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. як цілісної системи. Цьому стають на заваді й термінологічні неузгодженості та підходи дослідників до інтерпретації джерел. Мова йде, зокрема, про ототожнення кафедр та інститутів/закладів, а також семінару як форми практичних занять та навчально-наукового підрозділу, про перенесення сучасного розуміння кафедри на реалії до 1939 р., як наслідок – означення доцентів, титулярних, надзвичайних та звичайних професорів викладачами однієї кафедри. Досить слабо в науковій літературі представлено принципи магістерської системи – визначальної для вищих студій в останній третині 1920-х – у 1930-х роках, а також здобуття другого наукового ступеня – доктора філософії (спостерігаємо недостатню увагу до його важливої складової – т. зв. галузі, або ж довільне ставлення до окреслення її царини).

Підрозділ 1.2 “Характеристика джерел” присвячений джерельній основі дослідження. Джерела, використані під час написання дисертації, можна розділити на такі головні групи: 1. Архівні матеріали (справи Архіву ПНТ, 26-го фонду (“Львівський королівський університет ім. Франца І у Львові. Університет ім. Яна Казимира у Львові”) Державного архіву Львівської області (далі – ДАЛО) та фонду Р-119 (“Львівський державний університет імені Івана Франка”), розділеного між ДАЛО та Архівом ЛНУ імені Івана Франка, фондів Музею історії ЛНУ імені Івана Франка та ін.; 2. Опубліковані джерела, що відображають діяльність Львівського університету впродовж кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.: хроніки, програми курсів, довідкові видання про професорсько-викладацький і науково-допоміжний склад; 3. Нормативна база діяльності університету: його статuti, закони та підзаконні акти, видані органами державної влади Австро-Угорської монархії, Польської Республіки, УРСР та СРСР; 4. Праці народознавців Львівського університету; 5. Їхні опубліковані епістолярії, спогади та автобіографії.

Підставовими джерелами для аналізу загальних контекстів діяльності університету є його статuti та відповідна законодавча база, спрямована на освітню сферу. Для розкриття інституційного дискурсу народознавства у Львівському університеті використано передусім його офіційне видання “Склад університету” за 1895–1939 рр., а також архівні матеріали: справи 26-го та 1295-го фондів ДАЛО; копії матеріалів з цього архіву та Центрального

державного історичного архіву України у Львові, що зберігаються в Музеї історії ЛНУ імені Івана Франка; документацію про номінування професорами і доцентами з Архіву нових актів у Варшаві; справи фонду Р-119 ДАЛО та Архіву ЛНУ імені Івана Франка.

Навчальний дискурс народознавчих студій в університеті наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст. висвітлено за програмами курсів Львівського університету за 1895–1939 рр., з верифікацією даних завдяки абсолюторіям (офіційно завіреним перелікам предметів, які студентам зарахували за час навчання) та матеріалам головних каталогів студентів (15-й опис 26-го фонду ДАЛО), студентським індексам / легітимаційним книжкам (перший опис 26-го фонду ДАЛО, Музей історії ЛНУ імені Івана Франка). Схарактеризувати змістове наповнення більшості курсів А. Фішера вдалося за матеріалами Архіву ПНТ. Тематика дисциплін Ф. Колесси та І. Раковського як професорів Українського університету у Львові наявна у копіях архівних матеріалів, що зберігаються в Музеї історії ЛНУ імені Івана Франка. Наповнення цих курсів, як і курсів інших викладачів-народознавців, відтворено за їхніми опублікованими працями. Навчальний дискурс народознавства у Львівському університеті впродовж 1939–1947 рр. проаналізовано завдяки матеріалам фонду Р-119 ДАЛО – навчальним планам, карткам обліку навчальної роботи викладачів, програмам курсів, розкладам занять, протоколам засідань кафедр, звітам про роботу університету та його підрозділів тощо.

Окремої уваги потребують джерела до висвітлення народознавчих наук у контексті здобуття ступенів магістра філософії і доктора філософії з народознавчих наук: відповідна законодавча база, справи другого, третього, сьомого та 15-го описів 26-го фонду ДАЛО, зокрема, протоколи екзаменаційних комісій для складання магістерських іспитів, відгуки на магістерські роботи та власне дипломи, книги їх обліку, документи про процес докторизації народознавців та ригорозальні книги. Тексти більшості магістерських робіт наявні в Архіві ПНТ, докторських робіт – опубліковано, зокрема, у збірниках “Lud”, “Kosmos”, “Archiwum Towarzystwa Naukowego Lwowskiego”, а частина їх рукописних варіантів зберігається як справи четвертого опису 26-го фонду ДАЛО. Специфіку зовнішніх зв'язків народознавців університету відтворено за звітами засідань Народознавчого товариства у Львові, оглядами різноманітних наукових форумів, уміщеними передусім у “Ludzie”, а також їхніми програмами, опублікованим епістолярієм народознавців, стосовно 1940-х років, – із залученням справ з фонду Р-119.

У підрозділі 1.3 “*Методи і теоретико-методологічні підходи*” висвітлено теоретичну основу дослідження. На відміну від більшості праць з інтелектуальної історії, заснованих на біографічному та хронологічному підходах, пропонується дисертаційна робота написана з позицій проблемно-хронологічного підходу, зокрема, аналізу інформації крізь призму трьох дискурсів – інституційного, навчального та наукового. Інституційний дискурс охоплює систему організації народознавчих студій: професорські кафедри і доцентури, семінари, заклади та інститути як навчально-наукові підрозділи,

кафедри як основні навчально-наукові одиниці, університетські музеї, студентські наукові товариства тощо. Навчальний дискурс становлять особливості навчального процесу з акцентом на лекційних і практичних заняттях, навчальній літературі, системі іспитів; науковий дискурс охоплює передусім здобуття наукових ступенів – невід’ємну складову системи організації студій, що дає змогу зробити обґрунтовану вибірку праць для аналізу дослідницьких підходів науковців. Важливим аспектом кожного з трьох дискурсів визначено контексти (розкриття загальних механізмів організації діяльності університету та різноманітних чинників, які на неї впливали) та наукові зв’язки (дають змогу показати розвиток народознавства у Львівському університеті не замкнено, а в поєднанні з ширшим інтелектуальним простором та в міждисциплінарному ключі).

Розділ 2 “Система організації народознавчих студій наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст.” охоплює висвітлення народознавства у Львівському університеті крізь призму інституційного дискурсу.

У підрозділі 2.1 “Професорські кафедри і доцентури” розкрито принципи формування викладацького складу. Встановлено, що до 1939 р. діяльність Львівського університету, обумовлена освітнім законодавством Австро-Угорської монархії, а згодом – Польської Республіки, передбачала існування професорських кафедр (кафедру ототожнювали з надзвичайним чи звичайним професором) і доцентур (доцентом ставали через габілітацію; з часом доцент, без обіймання кафедри, міг набути статусу титулярного професора).

Стверджено, що перші спроби здобути доцентуру чи посісти у Львівському університеті кафедру, яка мала б народознавче спрямування, зробили українські вчені І. Франко (за підтримки професора-славіста, президента Народознавчого товариства у Львові А. Каліни в 1895 р. здійснив спробу отримати доцентуру руської літератури та етнографії) та Ф. Вовк (з подання голови Етнографічної комісії НТШ у Львові О. Барвінського на початку 1900-х років прагнув отримати доцентуру чи кафедру з предметним засягом на етнографію та/чи антропологію). З огляду на політичні чинники (у випадку з кафедрою для Ф. Вовка – через спротив польського середовища) ці плани не були реалізовані. Лише наприкінці 1910-х – на початку 1920-х років українським народознавцям Ф. Колесі та І. Раковському – випускникам Львівського університету та вихованцям НТШ у Львові і європейських народознавчих осередків (відповідно Відня та Парижа і Санкт-Петербурга) – вдалося посісти кафедри в Українському університеті у Львові: української усної словесності та зоології, предметний засяг якої охоплював і антропологію. Встановлено, що високий рівень українських університетських студій забезпечувало передусім НТШ у Львові. Проте через рестрикційну діяльність польської окупаційної влади вони не могли розвинутися повною мірою і в середині 1920-х років припинилися. У межах Університету Яна Казимира у Львові існування професорських кафедр чи доцентур, забезпечених українцями, було нівельоване: в середині 1930-х років право викладання (як приватний доцент) мав лише відомий народознавець, славіст І. Свенціцький.

Досліджено, що структурно етнологічна наука постала у Львівському університеті в 1910 р., коли створили кафедру етнології, яку очолив професор С. Цішевський (1910–1912). Цей учений сформувався як народознавець в інтелектуальному просторі Варшави, Праги, Загреба, Берліна та Ляйпцига (під впливом Ї. Їречека, Я. Полівки, А. Павича, Т. Маретича, А. Бастіана, Ф. фон Лушана та Ф. Ратцеля). З приїздом до Львова Я. Чекановського (1913) – одного з провідних європейських народознавців (навчався у професора Цюрихського університету Р. Мартіна, працював у Народознавчому музеї в Берліні та Музеї антропології й етнографії в Санкт-Петербурзі) кафедру етнології Львівського університету реорганізували в кафедру антропології та етнології (існувала до 1939 р.). Завдяки Я. Чекановському антропологія набула в університеті рис гуманітарної (історичної) дисципліни (тісно поєднувалась з етнологією).

Показано, що співпраця Я. Чекановського з Народознавчим товариством у Львові сприяла заснуванню у Львівському університеті доцентури з етнології (1921), яку отримав секретар товариства та редактор його друкованого органу “Lud” А. Фішер. Він закінчив університет як романіст та мистецтвознавець, але завдяки активним зв’язкам з Народознавчим товариством у Львові та стажуванню за кордоном (передусім у Берліні – у Я. де Гроота, А. Брюкнера, Ф. фон Лушана), на початку 1920-х років став одним з провідних польських етнологів. У 1924 р., за підтримки професора етнології Познанського університету Я. С. Бистроня, А. Фішер був призначений професором та очолив в Університеті Яна Казимира у Львові кафедру етнології.

Наголошено, що в наступні роки, завдяки організаторській діяльності Я. Чекановського та А. Фішера, в університеті відбулася низка габілітацій: з антропології – Б. Росінського (1926; від 1934 р. – титулярний професор), Я. Мидлярського (1927), С. Клімека (1932) та С. Жеймо-Жейміса (1936), з етнографії – Я. Фальковського (1938). У 1931 р. право викладання як доцент антропогеографії та її допоміжних наук отримав Ю. Вонсович. Встановлено, що ці габілітації мали сприяти інституційному оформленню у Львівському університеті нових напрямів – зоологічної антропології, серології та військової антропології, антропогеографії, етнічної антропології населення Північної Європи, Азії та Америки, американістики як комплексного антропологічно-етнологічного напрямку, етнографічного карпатознавства. Кожний із зазначених вчених сприяв зміцненню зовнішніх зв’язків Львівського університету: Я. Мидлярський та С. Жеймо-Жейміс – з Варшавським університетом (перенесли туди здобуте право викладання); Б. Росінський, С. Клімек та Я. Фальковський – з інтелектуальним середовищем США, Австрії та Німеччини, у т. ч., з А. Кребером, Е. В. Гіффордом, В. Шмідтом, В. Копперсом.

У підрозділі 2.2 “Заклади, інститути та студентські наукові товариства” охарактеризовано Антропологічно-етнологічний та Етнологічний інститути (заклади) на тлі розвитку мережі підрозділів навчально-наукового спрямування, а також студентські наукові товариства, передусім Коло антропологічних наук студентів Університету Яна Казимира у Львові.

Доведено, що за системи, коли основою організації навчального процесу у Львівському університеті були професорські кафедри та доцентури, розвиток наукових напрямів забезпечували підрозділи навчально-наукового спрямування, зокрема, семінари, заклади та інститути. Вони функціонували на ідентичних засадах (керівник та допоміжні наукові помічники), проте інститут статусно був вищим. Досить часто відбувалася реорганізація навчально-наукових підрозділів з одного типу в інший. Повне ототожнення інститутів (закладів) з кафедрами, яке спостерігаємо у більшості праць з історії Львівського університету, – помилка. Можливим є лише ототожнення їхніх допоміжних наукових сил з працівниками кафедри – помічниками професора.

Встановлено, що першим навчально-науковим підрозділом народознавчого спрямування у Львівському університеті був Антропологічно-етнологічний заклад під керівництвом Я. Чекановського (1913–1939), другим – Етнологічний заклад, який очолював А. Фішер (1924–1939). Упродовж свого існування кожний з них мав різний статус (й інституту, і закладу), але обидва відрізнялися іншим алгоритмом розвитку, ніж аналогічний підрозділ під керівництвом професора доісторичної археології зі спеціальним оглядом преісторії польських земель Л. Козловського (Семінар преісторії – Інститут преісторії – Заклад преісторії), з яким вони були тісно поєднані, зокрема, асистентами. Доведено, що саме очолені Я. Чекановським та А. Фішером підрозділи навчально-наукового спрямування стали основою для вишколу представників їхніх наукових шкіл та відтворено перелік працівників цих інститутів (закладів): Б. Росінський, К. Собольський, С. Клімек, М. Григляшевська, Т. Генцель, Е. Мінковська, Ф. Вокрой, С. Чортковер, С. Жеймо-Жейміс, А. Бахманн, Я. Брик, Я. Фальковський, Л. Попель, А. Яворчак, К. Журовський, В. Ягелло, Г. Мушинський. Показано, що Етнологічний інститут (заклад) став також основним центром налагодження та підтримки зовнішніх зв'язків народознавців Львівського університету: у ньому розміщувалися бюро Народознавчого товариства у Львові, редакція його збірника “Lud” та серії “Prace Etnograficzne”, бюро Польської комісії народного мистецтва як польської секції Міжнародної комісії народного мистецтва, осередок Товариства друзів Гуцульщини, редакція польського відділу міжнародного проекту “Словник слов'янських народних вірувань і звичаїв”, польський відділ швейцарського видавничого проекту “Народознавча бібліографія”.

Як іншу важливу складову організації народознавчих студій у Львівському університеті охарактеризовано студентські наукові товариства. Одне з перших – Етнографічне коло – виникло при Географічному інституті Цісарсько-королівського університету імені цісаря Франца І у Львові. Наприкінці 1920-х років активну діяльність розвинуло Коло антропологічних наук студентів Університету Яна Казимира у Львові. Встановлено, що його відмінність від схожих студентських товариств інших тогочасних університетів полягала у намаганні розвивати зв'язки антропології, етнології та преісторії, а також цих наук зі спорідненими галузями наукових знань – з історією права, соціологією тощо. Таке спрямування сприяло пошуку нових методологічних

підходів до вирішення народознавчої проблематики. Діяльність Кола антропологічних наук сприяла вдосконаленню фахової підготовки майбутніх науковців – Я. Фальковського, Ю. Гаєка, Г. Перльса, І. Гургули, Т. Генцеля, С. Чортковера, М. Григляшевської, М. Смішка та ін.

Розділ 3 “Кафедра – основна навчально-наукова одиниця. Етнографічний музей (1939–1947)” присвячено інституційному дискурсу народознавства у Львівському університеті наприкінці 1930-х – 1940-х років.

У підрозділі 3.1 *“Особливості інституційного дискурсу народознавчих студій у 1939–1944 рр.: організаційний, термінологічний та кадровий аспекти”* проаналізовано специфіку народознавчих підрозділів упродовж 1939–1944 рр.

Констатовано, що трансформації структури Львівського університету від кінця 1939 р. на мезорівні полягала в об’єднанні професорських кафедр і доцентур з інститутами (зкладами) у кафедри як основні навчально-наукові одиниці; на основі підрозділів навчально-наукового спрямування створили і низку кабінетів та музеїв. Встановлено, що на базі кафедри етнології та Етнологічного закладу створили кафедру етнографії (етнографії і фольклору, фольклору й етнографії) філологічного факультету та університетський Етнографічний музей (ці підрозділи були для УРСР унікальним явищем, адже там уже близько десятиліття не діяло жодної інституції з термінами “етнографія” чи “етнографічний” у назві); на базі кафедри географії, Географічного закладу, кафедри антропології та етнології, Антропологічно-етнологічного закладу та доцентури антропогеографії – кафедру географії та антропології (географії), з якої 1940 р. все ж виокремили кафедру антропології як самостійний підрозділ природничого факультету.

Стверджено, що українізація Львівського університету, започаткована восени 1939 р. ректором М. Марченком, та політика щодо національних меншин дали змогу залучити до викладацького процесу провідних українських учених, а також науковців, які за походженням були євреями, та зберегти на посадах професорів і доцентів-поляків. Досліджено, що народознавчі підрозділи сформували лише з місцевих кадрів (Ф. Колесса, А. Фішер, І. Нестюк, Г. Перльс, А. Будзан, Я. Чекановський, С. Чортковер), чому сприяла підготовка народознавців, забезпечена Львівським університетом та НТШ у Львові наприкінці XIX – у першій третині XX ст. Встановлено, що до початку липня 1941 р. керівництво кафедри фольклору й етнографії планувало реформувати підрозділ в окремий відділ або ж у кафедру українського фольклору й етнографії з розширеним складом викладачів (два професори – Ф. Колесса та А. Фішер, два доценти – М. Щепанська, В. Пашницький або Р. Гарасимчук, два асистенти – І. Нестюк, Г. Перльс або І. Гургула). З’ясовано, що попри припинення під час німецької окупації Львова навчальної діяльності Львівського державного університету імені Івана Франка, його підрозділи продовжували бути науковими центрами. Зокрема, на базі книжкових фондів кафедри фольклору й етнографії А. Фішер та Ф. Колесса проводили історіографічно-бібліографічні студії. Я. Чекановський залучався до викладання у таємному Університеті Яна Казимира у Львові.

У підрозділі 3.2 “Відновлення діяльності й ліквідація підрозділів народознавчого спрямування (1944–1947)” висвітлено історію народознавчих кафедр у Львові в перші повоєнні роки.

Людські (смерть А. Фішера, Г. Перльса, С. Чортковера) і матеріальні втрати періоду німецької окупації та еміграція науковців, які представляли львівське інтелектуальне середовище (Я. Чекановський, Ф. Вокрой, Р. Єндик, І. Нестюк), суттєво послабили народознавчі підрозділи Львівського державного університету імені Івана Франка, які в серпні 1944 р. відновили свою діяльність. Особливістю тодішніх кафедр антропології та фольклору й етнографії (перші місяці діяльності університету позначені спробами відкрити на філологічному факультеті кафедру фольклору та кафедру етнографії) стало залучення до їх складу викладачів, які до того розвивали відповідні науки у Львівському університеті – Б. Росінського, Ф. Колесси та І. Кухти (учня А. Фішера та Я. С. Бистроня). У подальшому ці народознавчі кафедри розвивалися по-різному, різнилися і причини їх ліквідації.

Встановлено, що кафедру антропології впродовж вересня–листопада 1944 р. перетворили на антропологічний відділ університетського Зоологічного музею (Б. Росінський працював у ньому до еміграції в 1946 р.). У 1944–1945 рр. існували плани відкриття кафедри антропології й етнографії на географічному факультеті, проте в кафедральній структурі університету цю науку знову представили в 1947 р. – у межах кафедри анатомії та антропології біологічного факультету (завідувач – випускник Харківського медичного інституту О. Отелін, асистент – М. Толокова). Підрозділ ліквідували цього самого року шляхом об’єднання з кафедрою ембріології і гістології у кафедру анатомії і гістології. Натомість після еміграції І. Кухти (1945) склад кафедри фольклору й етнографії поповнив представник західноукраїнського інтелектуального середовища міжвоєнного періоду М. Скорик. Від кінця 1944 р. Ф. Колесса намагався зміцнити становище кафедри, пропонувавши посаду її завідувача провідному лєнінградському фольклористу М. Азадівському. Ліквідували кафедру фольклору й етнографії восени 1947 р. – після смерті Ф. Колесси, передусім зусиллями ректора І. Беляєвича як провідника тогочасних ідеологічних кампаній.

Розділ 4 “Народознавча складова абсолюторіїв: лекційні курси (1895–1939)” відкриває тематичну частину дисертації, присвячену навчальному дискурсу народознавства у Львівському університеті.

У підрозділі 4.1 “Етнографія та етнологія” висвітлено такі питання, як лекційні курси народознавчої проблематики крізь призму зв’язків етнології зі суміжними науками, лекції з етнографії та етнології слов’ян (з наголосом на українцях) та неслов’янських народів.

Доведено, що етнографія та етнологія як складова навчального процесу у Львівському університеті наприкінці XIX – у першій третині XX ст. була відображена в лекційних курсах як професійних етнологів – С. Цішевського, Я. Чекановського (переважала етнографія й етнологія неєвропейських етносів, передусім народів Африки та Океанії) та А. Фішера (етнографія та етнологія

слов'ян, зокрема, поляків та українців, теоретична проблематика), так і вчених, які представляли інші науки, – славістику (Я. Лецеєвський), різні напрями історії (І. Шараневич, М. Грушевський, Т. Войцеховський, А. Шельонговський, Ф. Буяк, Т. Е. Модельський, К. Гартлеб та ін.), загальне мовознавство й орієнталістику (М. Шорр, В. Котвич, З. Смогожевський, С. Стасяк), класичну філологію (Р. Ганшинец), релігійну етнологію (Щ. Шидельський), історію права та приватне право (О. Бальцер, А. Гальбан, П. Домбковський, К. Кораний, В. Охримович та ін.). Тісно пов'язаними з народознавчою проблематикою були антропогеографія (Е. Ромер, С. Рудницький, Ю. Вонсович) та преісторія (К. Гадачек, Л. Козловський, Т. Сулімірський).

Реконструйовано більшість лекційних курсів А. Фішера і стверджено, що у 1920-х роках вони стосувалася окремих ділянок традиційно-побутової культури слов'ян, натомість від кінця цього самого десятиліття – окремих слов'янських народів чи їх груп (наприкінці 1930-х років професор розробив також курси про низку неслов'янських етносів Європи – румунів, пруссів, литовців, латвійців). Виклад матеріалу цих дисциплін передбачав однакову схему: загальна характеристика народу (з акцентом на історико-етнографічному районуванні території його розселення), етнографічний опис трьох ділянок традиційно-побутової культури – матеріальної, соціальної та духовної. Наголошено, що після відкриття кафедри етнології А. Фішер розпочав підготовку навчальної літератури. Зокрема, у другій половині 1920-х років вийшли такі його праці, як “Польський народ” та “Русини. Нарис етнографії Русі”. Відтоді професор працював над “Нарисом слов'янської етнографії”, а від початку 1930-х років – над серією “Слов'янська етнографія”.

На основі аналізу лекційних курсів / праць А. Фішера, а також інших народознавців (передусім Я. Фальковського), простежено вплив на їхню навчально-наукову діяльність політично-ідеологічного чинника. Зокрема, праця в руслі офіційної політики та ідеології Польської Республіки, спрямованих на ствердження “польськості” українських етнічних земель в її межах (частиною асиміляційної стратегії польської влади було насадження терміна “русини” та похідних від нього прикметників), ставала на заваді об'єктивному висвітленню викладачами Університету Яна Казимира у Львові багатьох аспектів українознавчої проблематики.

Підрозділ 4.2 “Фольклористична та мистецтвознавча проблематика” присвячено відповідним ділянкам народознавства крізь призму навчального дискурсу. Встановлено, що фольклористична проблематика була складовою лекційних курсів філологів-україністів – О. Колесси та К. Студинського (акцент на апокрифах), від кінця 1920-х років – Я. Янува. Це саме стосується й інших ділянок філології – славістики, полоністики, германістики, романістики, орієнталістики, класичної філології. В першій половині 1920-х років комплексні фольклористичні курси читали Ф. Колесса (в Українському університеті у Львові) та А. Фішер (в Університеті Яна Казимира у Львові). Надалі, аж до 1939/40 н. р. включно, фольклор був складовою курсів А. Фішера, присвячених різним європейським народам.

Досліджено, що у різноманітних лекційних курсах професора музикології А. Хибінського були елементи музичних етнографії та етнології, натомість на лекціях викладачів-мистецтвознавців Університету Яна Казимира у Львові та Українського університету у Львові (В. Подляхи, В. Жили, М. Гембаровича, Й. Пеленського) питання, дотичні народного мистецтва, підіймалися побіжно. Лише А. Фішер присвятив йому спеціальні заняття (1923 р. у межах загальних університетських лекцій) та комплексний курс (1928/29). Надалі характеристика народного мистецтва була неодмінною частиною інших дисциплін професора. Доведено, що зацікавлення А. Фішера народним мистецтвом відбувалося під впливом його членства як представника Польської Республіки в Міжнародній комісії дослідників народного мистецтва та участі у відповідних наукових форумах.

У *підрозділі 4.3 “Антропология”* розкрито особливості викладання антропологічної проблематики у Львівському університеті впродовж кінця XIX – першої третини XX ст. Стверджено, що перші лекційні курси антропологічного спрямування читав тут професор зоології Б. Дибовський у межах напряму “Зоологія” (наприкінці XIX ст. їх відвідував студент І. Раковський). Лекційні курси з антропології І. Раковського вже як викладача Українських університетських курсів та Українського університету у Львові належали до напряму “Природничі науки”. Наголошено, що представлення антропологічної проблематики в межах природничих або медичних наук було традиційним для багатьох тогочасних європейських університетів, зокрема для Ягеллонського та Познанського, де рівень розвитку антропології був одним з найвищих у Європі. Натомість Я. Чекановський більшість дисциплін антропологічного спрямування орієнтував на студентів-гуманітаріїв (народознавців). Цю саму традицію перейняв і його учень К. Стояновський – доцент гуманітарного факультету Познанського університету. Також встановлено, що серед представлених курсами Я. Чекановського напрямів, які в університетах Кракова та Познані були репрезентовані слабше, – етнічна антропология. На цій ділянці знань у межах курсів з американістики робив наголос і С. Клімек. Інший учень Я. Чекановського – Б. Росінський – в руслі етнічної антропології розробив курс “Палеоантропология”, проте основу його педагогічного навантаження становила дисципліна “Зоологічна антропология”. У курсах методологічного спрямування ці антропологи Львівського університету акцентували на кількісних методах дослідження.

Розділ 5 “Народознавча складова абсолюторіїв: практичні заняття (1895–1939)” продовжує висвітлення навчального дискурсу.

У *підрозділі 5.1 “Народознавча проблематика в загальній системі вправ, просемінарів, семінарів та робітень”* розкрито представлення народознавства під час практичної підготовки студентів Львівського університету. Визначено, що у 1890-х роках у навчальному процесі використовували декілька форм практичних занять – вправи, просемінар і семінар (різнилися статусом та рівнем теоретичної складової). На початку XX ст. набули поширення конверсаторії (бесіди професора зі студентами на визначені теми), репетиторії (повторення

пройденого матеріалу) та робітні (лабораторії) для наук, які потребували більшої практичної підготовки. Належність студента до тієї чи іншої наукової галузі визначали передусім семінар чи робітня, у яких він працював (якщо давав змогу розклад, можна було відвідувати їх декілька). Специфіка репрезентації у навчальному процесі вправ, просемінарів, семінарів та робітень з різних галузей знань залежала від їхніх потреб. Характеризована система не змінювалася до радянської реорганізації університету восени 1939 р.

Народознавчу складову простежено в тематиці практичних занять з багатьох дисциплін: фольклористична проблематика була представлена на відповідних заняттях з філологічних наук, етнографічно-фольклористична – з орієнталістики, суто етнографічна – з географії, етносоціальна – з різноманітних напрямів історії. У 1925–1935 рр. професор П. Домбковський керував вправами з польського народного права (асистував К. Кораний). Комплексна практична підготовка з антропології відбувалася в межах відповідних занять під керівництвом Я. Чекановського та І. Раковського. До початку 1920-х років Я. Чекановський керував антропологічними, антропологічно-статистичними, біометричними вправами, відтак – вправами, об'єднаними з антропологічним семінаром (від останньої третини 1930-х років – вищим курсом статистичних вправ для географів) та антропологічною робітнею. Для студентів Українського університету у Львові у першій половині 1920-х років І. Раковський проводив антропометричні вправи та просемінар.

Підрозділ 5.2 “Вправи та семінар під керівництвом Адама Фішера” присвячений практичним заняттям, за які відповідав провідний етнолог Університету Яна Казимира у Львові. Встановлено, що його вчитель С. Цішевський під час викладання у Львівському університеті не започаткував вправ чи семінару, а проводив лише етнографічний конфераторій. Натомість А. Фішер у 1921 р. впровадив до навчального процесу етнологічні вправи (згодом – вправи зі слов'янської етнографії, вправи зі слов'янської етнології, вправи з етнографії Польщі, вправи з етнографічної картографії). На цих заняттях він знайомив студентів із предметом етнографії та етнології, розглядав джерела та праці для дослідження тих чи інших проблем (у 1930-х роках професору асистував Я. Фальковський). Учасники вправ виголошували реферати, виконували рисунки та етнографічні мапи, представляли зібрані польові записи, опрацьовували матеріал до різноманітних проєктів. Підставовим навчальним посібником для етнологічних вправ був “Вступ до польського народознавства” Я. С. Бистроня.

Реконструйовано програму етнологічного семінару (започаткований 1924 р.) та показано, що в його межах А. Фішер висвітлював віхові етапи історичного розвитку методології етнологічної науки (від XVIII ст.), подавав найактуальнішу на той час інформацію про неї, завжди акцентуючи увагу на географічному чиннику в житті народу. Стверджено, що професор також скеровував студентів у русло культурно-історичного напрямку із залученням теоретичних підходів соціологічної школи та функціоналізму Б. Маліновського, з яким підтримував наукові зв'язки. Встановлено, що саме в межах

етнологічного семінару студенти готували магістерські роботи в галузях етнографії з етнологією та слов'янської філології (етнографічна група). Також стверджено, що від середини 1930-х років А. Фішер увів до навчального процесу конверсаторії з методики етнографічних та етнологічних досліджень, а на 1939/40 н. р. задекларував соціологічний конверсаторій для етнологів.

Розділ 6 “Особливості викладання народознавчих дисциплін наприкінці 1930-х – 1940-х років” розкриває навчальний дискурс народознавчих студій у Львівському університеті на етапах його радянської реорганізації. У підрозділі 6.1 *“Народознавчі курси в межах нової системи організації навчального процесу”* охарактеризовано зміни в навчальній сфері: скасування етнології та антропології як окремих галузей знань; впровадження нової системи спеціальностей, серед яких не було репрезентовано народознавчих дисциплін (вони стали лише складовою підготовки студентів різних спеціальностей філологічного факультету та спеціальності “Історія” історичного факультету). Особливу увагу звернено на плани викладачів кафедри фольклору й етнографії домогтися окремої народознавчої спеціальності (1940), навчальний план для якої передбачав вивчення загальних питань фольклору й етнографії, фольклору й етнографії України, СРСР та народів Європи, етнографічної музеології, народного мистецтва тощо. Встановлено, що цей план не був реалізований, а тенденція звуження переліку етнологічних дисциплін на користь фольклористичних курсів збереглася і після відновлення навчальної діяльності університету в серпні 1944 р.: у повоєнні роки Ф. Колесса читав курс “Український фольклор” та керував науковим семінаром; І. Кухта викладав російський, польський, класичний, англійський, французький, німецький та західноєвропейський фольклор для студентів відповідних спеціальностей філологічного факультету та етнографію для студентів історичного факультету. У 1945–1947 рр. за викладання українського фольклору та етнографії відповідав М. Скорик, російського фольклору – Р. Волков та М. Матвійчук.

На основі аналізу навчальної документації (планів, розкладів тощо) за 1940-і роки засвідчено відсутність дисциплін антропологічного спрямування (попри існування окремої кафедри антропології). Серед народознавчих курсів для географів джерела фіксують лише “Геоетнографію”. У 1940-х роках звузилася і народознавча складова дисциплін, які представляли інші науки.

У підрозділі 6.2 *“Тематичний спектр фольклористичних дисциплін”* проаналізовано навчальні предмети, за які у Львівському державному університеті імені Івана Франка відповідали Ф. Колесса (“Український фольклор”) та А. Фішер (“Польський фольклор”, “Французький фольклор”, “Німецький фольклор”, “Західноєвропейський фольклор”). Доведено, що ці курси ґрунтувалися на результатах попередніх багатолітніх досліджень професорів та передбачали докладну характеристику відповідної історіографії, джерельної бази, теоретичної проблематики (з наголосом на дефініції термінів) та фольклорних жанрів.

Наголошено на унікальності дисциплін А. Фішера, адже до 1939 р. комплексні курси фольклористичного спрямування для студентів-романістів були рідкістю (курс “Французький фольклор” професор З. Черни читав лише впродовж 1932–1935 рр.), а для германістів їх не викладали зовсім.

Розділ 7 “Механізм здобуття ступеня магістра філософії (друга половина 1920-х – 1930-ті роки)” охоплює проблематику на межі навчального та наукового дискурсів (магістр уважався першим науковим ступенем). У *підрозділі 7.1 “Особливості впровадження магістерської системи”* висвітлено зміни в організації навчального процесу, санкціоновані розпорядженням міністра віросповідань та народної освіти від 26 листопада 1925 р. Простежено, як введення магістерських іспитів змінило наповнення навчальних програм. Встановлено, що перехід до магістеріїв передбачав кількарічний проміжний період: нова система запрацювала в останній третині – наприкінці 1920-х років.

У *підрозділі 7.2 “Магістерські іспити”* охарактеризовано відповідні екзаменаційні випробування з народознавчих дисциплін. Встановлено, що серед окремих галузей знань, з яких Міністерство віросповідань та народної освіти Польської Республіки передбачило отримання ступенів магістра філософії, були етнографія з етнологією, антропологія, преісторія (спільне для трьох галузей розпорядження від 27 грудня 1926 р.). Досліджено, що система екзаменаційних випробувань передбачала опанування загальних і спеціальних знань з кожної зазначеної науки, її методів тощо. Складовою магістерією у галузі етнографії з етнологією студенти часто обирали одну зі споріднених наук – антропологію чи преісторію. Іспити з етнографії, етнології, антропології були складовими магістерських програм з багатьох галузей, серед них – слов’янська філологія (етнографічна група), географія (антропогеографічна група), орієнталістичні науки (екзамен з етнографії народів, мови яких вивчали), музикологія (іспит з музичної етнології) та ін.

Реконструйовано повний перелік магістрів філософії у галузі етнографії з етнологією (або однієї з цих дисциплін) за період існування у Львівському університеті магістерської системи: Ю. Гаєк, Г. Перльс (1930), А. Яворчак (1932), О. Медвідь, А. Брухнальський, В. Пашницький (1933), І. Іванчук-Нестюк, Р. Гарасимчук (1935), О. Барнич-Гаєк, І. Веберсфельд-Хрущель, Е. Мушинський (1936), В. Ягелло (1937), Т. Тварецький, М. Шмінда (1939). Встановлено, що І. Гургула (1933) та К. Добрянський (1937) здобули ступінь магістра філософії в галузі слов’янської філології (етнографічна група), натомість відома в майбутньому дослідниця народних промыслів українців Карпат Л. Суха, яка відвідувала курси А. Фішера, в межах магістерії з цієї самої галузі знань обрала групу історії літератури. Ступінь магістра філософії з етнографічною спеціальністю планувала отримати К. Матейко (під керівництвом А. Фішера писала роботу “Народні іграшки в Польщі”). Також засвідчено відсутність серед магістрів гуманітарного факультету Університету Яна Казимира у Львові антропологів. Висунуто припущення, що з огляду на труднощі застосування цього фаху в середній школі, студенти, які цікавилися антропологією, воліли здобути магістерський ступінь з географії.

На основі аналізу першоджерел, здійсненого у *підрозділі 7.3 “Магістерські роботи етнологічного спрямування”*, тематику наукових праць магістрантів А. Фішера об’єднано в дві групи: 1) етнографічна складова літературних творів і пам’ятки літератури ранньомодерного часу як джерела етнографічних відомостей; 2) характеристика всього комплексу народної культури чи окремої її ділянки (демонології, медицини, обрядовості, хореографічного та декоративно-прикладного мистецтва тощо) мешканців певної території (від одного чи декількох населених пунктів до цілого етнографічного району), поляків та українців загалом, східних чи всіх слов’ян.

Розділ 8 “Здобуття ступенів доктора філософії, кандидата і доктора наук (кінець XIX – перша половина XX ст.)” присвячено народознавчим студіям крізь призму наукового дискурсу.

У *підрозділі 8.1 “Законодавчі норми докторизації”* констатовано, що процедура здобуття ступеня доктора була сталою упродовж кінця XIX – першої третини XX ст. і передбачала захист докторської роботи та складання докторських (ригорованих, строгих) іспитів. Згідно з розпорядження міністра віросповідань та народної освіти від 11 листопада 1924 р., здобуття ступеня доктора філософії пов’язали з наявністю першого наукового ступеня – магістра філософії, а також увели нові норми публікації докторської роботи. Встановлено, що дозволений перехідний період тривав до 1932–1933 рр.

Підрозділ 8.2 “Докторські роботи з народознавчої тематики” відведено для аналізу досліджень етнологічного, фольклористичного, мистецтвознавчого, антропологічного спрямувань. З’ясовано, що перші докторати з народознавчих наук у Львівському університеті захищені після відкриття підрозділів, очолених Я. Чекановським та А. Фішером. Також встановлено, що впродовж міжвоєнного періоду тематика робіт для здобуття ступеня доктора філософії у галузі етнології змінилася від т. зв. палеоетнологічної проблематики (пошуку історичних джерел культурних явищ у широкому географічному вимірі) до польових досліджень українських та польських етнічних земель у складі Польської Республіки, зокрема, до т. зв. етнографічних монографій (комплексних народознавчих описів певних територій), а в галузі антропології – від антропологічних монографій (характеристики населення окремих повітів) до аналізу расових (зокрема, краніологічних) елементів в історичних та соціологічних контекстах та зі широким територіальним засягом. Наголошено, що з етнології як головного предмету відбувалися і захисти фольклористичного (“Ісус Христос в апокрифах, казках, легендах, оповіданнях і українських народних піснях” В. Пашницького) та мистецтвознавчого (“Гуцульські танці” Р. Гарасимчука) спрямування. Упродовж міжвоєнного періоду в університеті захищено також роботи з інших галузей наукових знань (класичної археології, стародавньої історії, соціальної та економічної історії тощо), тематика яких має стосунок до етнології. Знаковою подією став захист роботи М. Драгана “Українські деревляні церкви. Генеза і розвій” (1932) – як підстави для здобуття ступеня доктора філософії в галузі історії новочасного мистецтва та класичної археології.

Встановлено, що неодмінною частиною докторизації були іспити, зокрема, екзамен з двох різних дисциплін, поєднання яких як головного та побічного предметів визначало галузь наукового ступеня. *Підрозділ 8.3 “Ригорозальні іспити з етнології та антропології”* присвячений докторським екзаменам з народознавчих наук. На основі аналізу ригорозальних книг стверджено наявність таких міждисциплінарних зв’язків:

1) етнологія та антропологія (А. Бахманн, Л. Попель) – антропологія та етнологія (К. Соболевський, Г. Лемперт, С. Клімек, М. Григльєвська, К. Вьонзовський);

2) етнографія з етнологією та слов’янська філологія (В. Пашницький, І. Нестюк) – слов’янська філологія та етнологія (М. Якубец, Я. Рудницький); українська філологія та етнологія (Є. Ю. Пеленський);

3) етнологія та історія польської літератури (Г. Перльс) – історія польської літератури та етнографія з етнологією (Л. Рат); етнологія та польська мова (Ю. Гаєк, А. Яворчак) – польська філологія та етнологія (І. Януш, М. Ульванський, І. Осікович, С. Якубовська, С. Ольберек);

4) етнографія з етнологією та музикологія (Р. Гарасимчук) – музикологія та етнологія (Ю. М. Хомінський);

5) етнографія з етнологією та історія освіти і шкільництва (Т. Цешляк) – історія освіти і шкільництва та етнологія (А. Діціан, Е. Шрайбер);

б) преісторія та етнологія (Т. Сулімірський) – преісторія та антропологія (Я. Брик) – антропологія та преісторія (І. Ульбрих-Кудельська, С. Чортковер) – антропологія та стародавня історія (Р. Єндик);

7) антропологія та зоологія (Б. Росінський); антропологія та порівняльна анатомія (А. Тафлінська).

У *підрозділі 8.4 “Підготовка кандидатських і докторських дисертацій”* розкрито особливості підготовки дисертаційних робіт народознавчої тематики на тлі переходу від системи ступенів доктора філософії на систему ступенів кандидата наук і доктора наук за часів радянської Львівського університету. У 1940 р. було створено аспірантуру, яка змогла повноцінно запрацювати лише після відновлення діяльності університету в серпні 1944 р. Встановлено, що Львівський державний університет імені Івана Франка мав право проводити захисти кандидатських і докторських дисертацій за спеціальністю “Фольклор”. Серед аспірантів, які готували кандидатські дисертації з народознавчої проблематики, були Я. Шуст (тема “Кобзарі та лірники України на фоні слов’янського епосу”) та М. Нечиталюк (тема “Зародження і основні лінії розвитку радянського фольклору Західних областей УРСР”, згодом змінена на тему “Драматургія Івана Франка і народна творчість”), серед викладачів – старший викладач кафедри української літератури М. Дуліба (тема “Фольклор у творчості Федьковича”). Над докторською дисертацією з фольклористики працював лише завідувач кафедри російської філології Р. Волков (тема “Іван Грозний в російському епосі”). Натомість підготовку та захист дисертацій з етнографії чи антропології в 1940-х роках опрацьовані джерела не фіксують.

ВИСНОВКИ

1. Історія Львівського університету кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. та народознавства у ньому відображена у значній кількості історіографічних позицій. Попри це, представити на їх основі народознавчі студії в університеті як цілісну систему досить складно з огляду на відсутність у наявних працях інформації про чимало аспектів зазначених тем (що найголовніше – про навчальну сферу), концептуальні та термінологічні неузгодженості серед дослідників. Мінімізувати ці недоліки дозволяє аналіз першоджерел – архівних матеріалів та офіційних довідкових видань Львівського університету, синтез інформації яких найдоцільніше здійснювати із застосуванням проблемно-хронологічного підходу, з наголосом на контекстах і дискурсах, а в їхніх межах – на наукових зв'язках.

2. Дослідження контекстуального тла розвитку народознавчих студій, що передбачає аналіз загальних засад діяльності Львівського університету в межах інституційного, навчального та наукового дискурсів, засвідчує, що:

– основні зміни в інституційній сфері відбулися: в 1919 р. (ліквідація в Університеті Яна Казимира у Львові українських професорських кафедр і доцентур, що існували у Цісарсько-королівському університеті імені цісаря Франца І у Львові; заснування Українських університетських курсів); у першій половині 1920-х років (паралельне існування Університету Яна Казимира у Львові та Українського університету у Львові); від 1939 р. (трансформація організаційних засад Львівського університету, зокрема, об'єднання професорських кафедр, доцентур та наукових інститутів / закладів у кафедри як основні навчально-наукові одиниці; залучення до викладання українських науковців); від липня 1941 р. (функціонування лише наукових підрозділів Львівського державного університету імені Івана Франка та його кафедральних бібліотек як бази для наукових студій; підпільний польський Університет Яна Казимира у Львові); від серпня 1944 р. (відновлення повноцінної діяльності Львівського державного університету імені Івана Франка, з відчутними змінами в його структурі та професорсько-викладацькому складі);

– трансформації в навчально-науковій сфері розпочато лише в середині 1920-х років (впровадження магістерської системи та докторатів нового типу, згідно з якими право докторизації мали лише магістри філософії) та остаточно усталено в першій третині 1930-х років. Відтак від осені 1939 р. розпочалась уніфікація принципів організації навчального процесу та здобуття наукових ступенів з нормами законодавства СРСР (завершена у повоєнні роки).

3. Зазначені тенденції впливали на розвиток у Львівському університеті й народознавчих наук. Спроби (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) та реалізація (від 1910 р.) їх інституційного оформлення були зумовлені станом і розвитком народознавства у світі загалом та в українському і польському інтелектуальних середовищах зокрема. Упродовж досліджуваного періоду простежуємо існування професорських кафедр і доцентур та інститутів / закладів передусім етнологічного та антропологічно-етнологічного спрямування, а також

нетривалу діяльність однієї з перших фольклористичних кафедр у Європі – кафедри української усної словесності Українського університету у Львові, відтак – кафедри фольклору й етнографії та кафедри антропології як основних навчально-наукових одиниць, університетського Етнографічного музею. Від 1910-х років до останньої третини 1940-х років ці структурні одиниці Львівського університету представляли виключно науковці з польського та українського інтелектуального середовища Львова або ж учені, інтегровані у нього в австрійський (С. Цішевський, Я. Чекановський) чи міжвоєнний (М. Скорик) періоди. Натомість їхній предметний засяг чи назви віддзеркалюють як розуміння особливостей різних народознавчих наук викладачами Львівського університету, так і впливи політики на тогочасну наукову сферу (побутування термінів “етнологія” та “усна словесність” як основних до 1939 р. та їх подальше витіснення термінами “етнографія” та “фольклор” – засадничими поняттями радянського народознавства).

Цей самий аспект відображає також існування народознавчих професорських кафедр і доцентур упродовж 1924–1939 рр. у межах одного (гуманітарного) факультету, натомість у радянський період – розведення колись споріднених підрозділів по різних факультетах (кафедра фольклору й етнографії – філологічний факультет, кафедра антропології – природничий / біологічний факультет), що спричинило зменшення ролі етнології та антропології як наук історичного циклу.

4. Аналіз навчального дискурсу народознавчих студій у Львівському університеті впродовж кінця XIX – першої половини XIX ст. засвідчує:

– викладання народознавчої проблематики в межах різних наук (ця тенденція зберігалась упродовж усього досліджуваного періоду), відтак – з утворенням від 1910 р. відповідних спеціалізованих професорських кафедр і доцентур – появу розгалуженої мережі лекційних та практичних дисциплін, передусім етнологічного та антропологічного спрямувань, натомість у 1940-х роках – фольклористичних курсів (тодішнє витіснення з навчального процесу етнологічної та антропологічної проблематики зумовлене відкриттям народознавчих кафедр на філологічному та природничому / біологічному факультетах, скасуванням етнології та антропології як окремих галузей наукових знань (спеціальностей), уніфікацією навчальних планів);

– тематичний спектр народознавчих дисциплін відображає становлення у Львівському університеті передусім таких напрямів, як народознавство слов'янських етносів (з особливим наголосом на українцях і поляках), етнічна антропологія народів світу, американістика, зоологічна антропологія;

– незважаючи на високий фаховий рівень, викладачі-народознавці, зокрема А. Фішер та Я. Фальковський, не змогли оминати впливу офіційних ідеологічних концепцій, які пропагувала влада Польської Республіки, чи тиску влади СРСР стосовно впровадження в навчально-наукові студії теоретичних положень марксизму-ленінізму (вчення про суспільно-історичні формації), тем про “радянський фольклор” тощо.

5. Першочергове значення для розвитку наукових студій з різних ділянок народознавства у Львівському університеті мало право здобуття ступенів доктора філософії з етнології (етнографії з етнологією) та антропології, а з впровадженням магістерської системи – представлення цих наук у предметному засягу ступенів магістра філософії. Це сприяло формуванню наукових середовищ – антропологічної школи Я. Чекановського та етнологічної школи А. Фішера (охоплювала також мистецтвознавців та фольклористів).

Зі зміною системи наукових ступенів у 1940-х роках, стагнацією у середині цього десятиліття народознавчих кафедр і перетіканням фольклористики на кафедри української літератури та російської філології спостерігаємо підготовку у Львівському університеті лише дисертацій фольклористичного спрямування, частина яких була на межі з літературознавчою проблематикою.

6. Професійне формування та зростання народознавців Львівського університету відбувалося завдяки: навчанню чи стажуванню в університетах та наукових установах Європи і США (у т. ч., у чільних представників провідних етнологічних наукових шкіл – еволюціонізму, географічно-історичного напрямку, культурно-історичної школи, теорії культурних ареалів та ін.); публікаціям у закордонних виданнях; участі у міжнародних форумах та видавничих проєктах (зокрема, “Народознавча бібліографія” за редакцією Е. Гоффманна-Крайера та П. Гейгера, “Словник слов’янських народних вірувань і звичаїв”, до редакційного комітету якого входили Х. Вакарельський, В. Чайканович, К. Чоткі, Д. Зеленін та А. Фішер); опертю на теоретико-методологічні підходи провідних тогочасних учених (Ф. Гребнера, А. ван Геннепа, Р. Корсо, Б. Маліновського, В. Песслера та ін.).

В інституційному вимірі важливими були зв’язки народознавців та спеціалізованих підрозділів Львівського університету з Народознавчим товариством у Львові (впродовж 1890-х – першої третини 1940-х років), Науковим товариством імені Шевченка у Львові (активні наприкінці ХІХ – в першій чверті ХХ ст., надалі вони розвивалися передусім завдяки студентам і докторантам – членам товариства, визначаючи особливості українського крила наукових шкіл А. Фішера та Я. Чекановського) та з утвореними на його основі науковими і музейними установами АН УРСР, з міжнародними інституціями. Упродовж міжвоєнного періоду посилено співпрацю з університетами Польської Республіки, у т. ч., завдяки залученню до викладання в них вихованців Львівського університету. У 1940-х роках зроблено спроби налагодити наукові контакти з університетами Києва, Ленінграда та Москви.

Тісними були міждисциплінарні зв’язки народознавства з іншими галузями науки, репрезентовані народознавчою складовою лекційних курсів, практичних занять та магістерських іспитів із різних галузей наукових знань, предметним засягом докторатів філософії, працями багатьох науковців, які не були професійними етнологами, антропологами, фольклористами. У сенсі інституційного, навчального та наукового дискурсів найтіснішими були зв’язки між етнологією, антропологією та преісторією.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Тарнавський Р. Кафедра етнології Львівського університету. Класичний період (1910–1947). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 236 с.

Рецензія:

Конопка В. Формування та розвиток народознавчих наукових шкіл у Львівському університеті в першій половині ХХ ст. [рец. на кн.:] Тарнавський Р. Кафедра етнології Львівського університету. Класичний період (1910—1947) / Роман Тарнавський; відп. редактор Михайло Глушко. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 236 с. *Народознавчі зошити*. Львів: ІН НАН України, 2017. № 3. С. 742–744.

Розділи у колективних монографіях:

2. Тарнавський Р. Етнологічний інститут Львівського університету (1924–1939) як основа формування наукової школи Адама Фішера. *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)*, ред. Леонід Зашкільняк, Павел Серженга. Львів: ПАІС, 2015. С. 167–173.

3. Tarnawski R. Adam Fischer jako student i wykładowca Uniwersytetu Lwowskiego. *Adam Fischer*, red. Piotr Grochowski, Adrian Miancki. Toruń, Wrocław: PTL, 2015. S. 7–21.

Статті у фахових виданнях:

4. Тарнавський Р. Концепт “генеалогія підрозділу” як складова проблемно-хронологічного підходу до висвітлення історії Львівського університету (на прикладі кафедри етнології). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. Вип. 21. С. 350–357 (Index Copernicus).

5. Tarnavskiy R. Iryna Nestiuk: the Addition to the Biography of the Representative of Lviv Ethnological School of Adam Fischer. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич: ДДПУ імені Івана Франка, 2019. Спецвипуск. С. 137–144 (Web of Science).

6. Tarnavskiy R. Disciplines of Ethnological Specialties of Lviv University (1910–1939). *Народознавчі зошити*. Львів: ІН НАН України, 2019. № 2. С. 368–386.

7. Тарнавський Р. Діяльність професора Адама Фішера на кафедрі фольклору й етнографії Львівського університету. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. Спецвипуск: На пошану проф. Романа Шуста. С. 478–488.

8. Тарнавський Р. Міжнародна діяльність народознавців Львівського університету в 1920-х – на початку 1940-х років. *Наукові зошити історичного*

факультету Львівського університету. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018–2019. Вип. 19–20. С. 497–505 (Index Copernicus).

9. Тарнавський Р. Специфіка учебного процесса на Кафедре етнологии Львовского университета в 1924–1939 годах. *Tradicija ir Dabartis*. Klaipėda: Klaipėdos Universitetas, 2017. Т. 12. Р. 333–341 (Index Copernicus).

10. Тарнавський Р. Проблема історико-етнографічного районування української етнічної території у працях Адама Фішера. *Сторінки історії*. Київ: КПІ імені Ігоря Сікорського, 2017. Вип. 43. С. 73–81 (Web of Science).

11. Тарнавський Р. Народознавчі студії у Львівському університеті наприкінці XVIII – у першій половині ХХ ст.: причинки до історіографії питання. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. Спецвипуск: На пошану проф. Олексія Сухого. С. 140–149.

12. Тарнавський Р. Антропологічний напрям славістичних студій у Львівському університеті (1920–1930-ті роки). *Проблеми слов'янознавства*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. Вип. 65. С. 178–184.

13. Тарнавський Р. Рішення ради Львівського державного університету імені Івана Франка про присвоєння наукових ступенів та вчених звань (січень–травень 1941 р.). *Історичний архів. Наукові студії*. Миколаїв: ЧНУ імені Петра Могили, 2016. Вип. 17. С. 22–29 (Index Copernicus).

14. Тарнавський Р. Докторати з етнографії та етнології у Львівському університеті (1930-ті рр.). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. Маріуполь: МДУ, 2016. Вип. 17. С. 99–106 (Index Copernicus).

15. Тарнавський Р. Степан Макарчук і тяглість традиції етнологічних студій у Львівському університеті. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. Вип. 51. С. 82–95.

16. Тарнавський Р. Слов'янська етнографія та етнологія в навчальних курсах Адама Фішера. *Проблеми слов'янознавства*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. Вип. 64. С. 81–92.

17. Тарнавський Р. Тенденції розвитку народознавства у Львівському університеті у другій половині XVII – на початку ХХ століття. *Народна творчість та етнологія*. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2015. № 4. С. 76–85.

18. Бондар О., Тарнавський Р. Тематика історичних дисциплін у Львівському університеті (1930–1939). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 50. С. 395–417 (внесок автора у збір матеріалу і написання тексту 75 %).

19. Тарнавський Р. Етнологічний інститут Львівського університету: формування колективу та напрямів діяльності (1924–1939). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 50. С. 158–179.

20. Тарнавський Р. Кафедри народознавчого спрямування Українського університету у Львові: викладачі та специфіка навчального процесу. *Вісник Інституту археології*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 9. С. 66–79.

21. Тарнавський Р. Антропологічно-етнологічний інститут Львівського університету як основа формування наукової школи Яна Чекановського. *Народознавчі зошити*. Львів: ІН НАН України, 2014. № 1. С. 18–28.
22. Качмар В., Тарнавський Р. Філософський факультет Львівського університету в австрійський період (від відновлення до утравкізації навчального закладу). *Краєзнавство*. Київ: Нац. спілка краєзнавства України, 2013. № 1. С. 81–90 (внесок автора у збір матеріалу і написання тексту 50 %).
23. Шуст Р., Тарнавський Р. Історична наука у Львівському університеті: 350 років розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. Вип. 49. С. 11–41 (внесок автора у збір матеріалу і написання тексту 50 %).
24. Тарнавський Р. Ян Фальковський: життєвий шлях та науково-педагогічна діяльність. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. Вип. 48. С. 410–431.
25. Тарнавський Р. Кафедра антропології та етнології Львівського університету під керівництвом Яна Чекановського: створення та перші роки діяльності. *Вісник Інституту археології*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. Вип. 8. С. 105–120.
26. Тарнавський Р. Катедра антропології Львівського університету “За перших і других совітів”. *Spheres of Culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies*. Lublin: Maria Curie-Sklodovska University in Lublin, 2013. Vol. 5. P. 252–261.
27. Тарнавський Р. Пам’яті Адама Фішера. Життєпис професора етнології Львівського університету. *Народна творчість та етнологія*. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2013. № 5. С. 40–53.
28. Тарнавський Р. Габілітація Адама Фішера у Львівському університеті: передумови, перебіг, результати. *Spheres of Culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies*. Lublin: Maria Curie-Sklodovska University in Lublin, 2012. Vol. 3. P. 346–354.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

29. Притула Я., Тарнавський Р. Львівський університет до середини ХХ століття. *Leopolis Scientifica*. Наука у Львові до середини ХХ століття, ред. Олег Петрук. Львів: Артос, 2020. Ч. 1. С. 3–78 (внесок автора у збір матеріалу і написання тексту 50 %).
30. Тарнавський Р. Стаття Станіслава Цішевського “Південнослов’янська спряжка і отариця «Руської Правди»” в контексті дослідження звичаїв трудової взаємодопомоги. *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту*. Ужгород: Вид-во О. Гаркуші, 2019. Вип. 6. С. 390–397.
31. Тарнавський Р. Атрибути-символи весільної обрядовості українців у дослідженнях народознавців Львівського університету кінця ХVІІІ – першої третини ХХ ст. *Мотив – стиль, образ – знак у контексті давніх культур і традицій: тези доповідей учасників міжнародної наукової конференції (Львів, Винники, 6–9.XI.2019 р.)*. Львів, Винники: КЗ ЛОР “Історико-краєзнавчий

музей” (м. Винники), Ін-т археології Жешув. ун-ту, кафедра археології та спеціальних галузей історичної науки ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 32.

32. Тарнавський Р. “Кабінетні вчені” Етнологічного інституту Університету Яна Казимира у Львові: Іван (Ян) Кухта та Кароль Кораний. *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту*. Ужгород: Вид-во О. Гаркуші, 2018. Вип. 4. С. 8–14.

33. Тарнавський Р. Вклад народознавців Львівського університету у польові дослідження традиційної культури українців Карпат (кінець XVIII – початок XXI ст.). *Фортеця. Збірник заповідника “Тустань”*. Львів: ПРОСТІР-М, 2018. Кн. 3. С. 426–434.

34. Тарнавський Р. “Народна культура околиць Потелича і Гір” Ольги Гаєк (Гайкової) у контексті дослідження волинсько-надсянського пограниччя. *На пограниччі культур та етносів: взаємодії як спосіб комунікації та еволюції: тези доповідей учасників міжнародної наукової конференції (Львів, Винники, 7–10.XI.2018 р.)*. Львів, Винники: КЗ ЛОР “Історико-краєзнавчий музей” (м. Винники), Ін-т археології Жешув. ун-ту, кафедра археології та спеціальних галузей історичної науки ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 68–69.

35. Тарнавський Р. Внесок народознавців Львівського університету у польові дослідження традиційної культури українців Карпат (кінець XVIII – початок XXI ст.). *Пам’ятки Тустані в контексті освоєння Карпат у доісторичну добу та в середньовіччі; проблеми їх збереження та використання*. Львів: “Тустань”, “Польська академія наук” у Києві, 2016. С. 113–116.

36. Тарнавський Р. Один рік з життя професора Львівського університету Адама Фішера: 1940. *Polska i ukraińska etnologia dzisiaj. Kontynuacje i perspektywy (Lwów, 24–27.IX.2015): abstrakty*. Wrocław, Lwów: PTL, 2015. S. 46.

37. Гудима Ю., Качмар В., Тарнавський Р. Universitas Leopoliensis: nosce te ipsum (Праці з історії Львівського університету). *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. Т. 2. С. 746–750 (внесок автора у збір матеріалу і написання тексту 40 %).

38. Тарнавський Р. З історії видання “Записок історичного та філологічного факультетів” Львівського університету. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 50. С. 283–285.

39. Тарнавський Р. Релігійна тематика у працях Адама Фішера. *Історія релігій в Україні*. Львів: Логос, 2014. Вип. 1. С. 755–761.

40. Тарнавський Р. Формування колективу кафедри фольклору й етнографії Львівського університету під керівництвом Філарета Колесси. *Родина Колессів – спадкоємність науково-мистецької традиції (з нагоди 140-річчя від дня народження академіка Філарета Колесси)*, упоряд. Ірина Довгалюк, Андрій Вовчак. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. С. 33–50.

41. Тарнавський Р. Станіслав Цішевський: життєпис, наукові праці та педагогічна діяльність. *Народознавчі зошити*. Львів: ІН НАН України, 2013. № 2. С. 279–288.

42. Тарнавський Р. Праця Романа Ростислава Єндика “Краніологічний аналіз Львівської козацької могили XVII ст.”. *Козацтво в історії України (до 360-річчя битви під Батогом)*. Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2012. С. 165–167.

43. Притула Я., Тарнавський Р. Університет Яна Казимира у Львові. *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. Т. 1. С. 54–71 (внесок автора у збір матеріалу і написання тексту 50 %).

АНОТАЦІЯ

Тарнавський Р. Б. Народознавство у Львівському університеті наприкінці XIX – в першій половині XX ст.: контексти, дискурси, наукові зв'язки. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальностями 07.00.01 – історія України, 07.00.05 – етнологія. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. – Львів, 2020.

На основі широкого кола архівних джерел та наукової літератури, вперше в українській історіографії комплексно охарактеризовано розвиток народознавства (етнографії, етнології, антропології, фольклористики, мистецтвознавства) у Львівському університеті впродовж 1895–1947 рр. Проблематику висвітлено крізь призму трьох дискурсів – інституційного, навчального та наукового, що дозволило рівномірно представити різні аспекти народознавчих студій в університетському просторі – від формування наукового світогляду викладачів та організації підрозділів до різноманітних аспектів навчально-наукового процесу.

Ключові слова: народознавство, етнографія, етнологія, антропологія, фольклористика, мистецтвознавство, Львівський університет, історія.

АННОТАЦИЯ

Тарнавский Р. Б. Народоведение во Львовском университете в конце XIX – первой половине XX в.: контексты, дискурсы, научные связи. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальностям 07.00.01 – история Украины, 07.00.05 – этнология. – Институт украиноведения им. И. Крип'якевича НАН Украины, Институт народоведения НАН Украины. – Львов, 2020.

На основе широкого спектра источников и научной литературы, с применением усовершенствованной методологии исследования проблем интеллектуальной истории впервые в украинской историографии комплексно рассмотрено развитие народоведения (этнографии, этнологии, антропологии, фольклористики, искусствоведения) во Львовском университете в 1895–

1947 гг. Проблематика раскрыта сквозь призму трех дискурсов – институционального, учебного и научного, что позволило равномерно представить различные аспекты народоведения в университетском пространстве – от формирования научного мировоззрения преподавателей и организации подразделений до различных аспектов учебно-научного процесса.

Ключевые слова: народоведение, этнография, этнология, антропология, фольклористика, искусствоведение, Львовский университет, история.

SUMMARY

Tarnavskiy R. Folk Studies at Lviv University in the late 19th – first half of the 20th century: contexts, discourses, scientific connections. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the scientific degree of Doctor of Historical Sciences, specialties 07.00.01 – History of Ukraine, 07.00.05 – Ethnology. – Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Lviv, 2020.

Based on a wide range of archival sources and scientific literature, for the first time in Ukrainian historiography the development of Folk Studies (including ethnography, ethnology, anthropology, folklore and folk art) at Lviv University during 1895–1947 was characterized in its full complexity. The topic of the scientific work is explored using issue-specific chronological approach through the prism of different contexts, discourses and scientific connections.

While describing the contexts, the author analyzed general principles of activity of Lviv University in the late 19th – first half of the 20th century with the emphasis on the peculiarities on different stages of this period and on factors that shaped these peculiarities, such as political situation on the Western Ukrainian territories, educational reforms etc.

The scientific work proves the necessity of taking a uniform approach to the structure of Lviv University: prior to 1939 one should distinguish between different professorial departments (ordinary and extraordinary professors), associate professorship (docent (associate professor) and titular professors) and sub-departments with scientific/research focus (seminars, institutes etc. to which head research instructors and research support employees belong). Since 1939 one has to consider academic departments to be the main educational and scientific units, which aside from the departmental head, are staffed with professors, docents, senior lecturers, assistants and support staff.

The thesis also reconstructs and characterizes key features of the educational process during 1895–1947 and identifies different stages of development of academic programs. These stages can be classified as follows: 1) absolvent-doctoral system – finishing university studies as absolvent without an academic degree or as a Doctor of Philosophy (PhD) (until mid-1920s); 2) masters system – finishing higher education with a Master of Philosophy degree (MPhil) (mid 1920s – end of 1930s); 3) standardized system of higher education according to the norms established by the

educational law of the USSR (1939–1941 and after 1944). The author reproduces in details and analyses the processes of obtaining different academic degrees (MPhil, PhD, Candidate and Doctor of Sciences) with an emphasis on so-called spheres of the first (Master) and second (Doctor) scientific degrees before 1939 as essential component of development of different sciences.

Analysis of contexts as well as the history of development of Folk Studies at Lviv University is accomplished through the prism of institutional, educational and scientific discourses. This allowed to present equally well different aspects of Folk Studies in Lviv University's environment: from the formation of scientific outlook of instructors and organization of different specialized sub-divisions to nuances of educational/scientific processes.

To elucidate the core aspects of institutional discourse the following events were discussed: obtaining the right to teach Folk Studies by selected instructors (obtaining docent title by Adam Fischer, Bolesław Rosiński, Stanisław Klimek, Jan Falkowski, Józef Wąsowicz), organization, reformation and liquidation of specialized sub-divisions of Folk Studies, in particular, the Department of Ethnology (1910–1912, Stanisław Ciszewski), Department of Anthropology and Ethnology, Anthropological-ethnological institute, Department of Anthropology (1913–1939, 1939–1941, Jan Czekanowski), Department of Ethnology and Ethnological institute (1924–1939, Adam Fischer), Department of Ukrainian Oral Literature and Department of Folklore and Ethnography (first half of 1920s, 1939–1941, 1944–1947, Filaret Kolessa) and others; activity of scientific societies that were focused on Folk Studies. In the discussion of these issues, the thesis also proves that the first attempt to institutionally arrange Folk Studies was made by Ukrainian scientists Ivan Franko (1895) and Fedir Vovk (beginning of 1900s).

In an attempt to characterize Folk Studies through the prism of educational discourse, this scientific work also analyses the forms of organization of study processes, themes and content of the lecture-based courses and practical ones. Based on the analysis of lectures/works of Adam Fischer as well as other Folk Studies experts (above all Jan Falkowski), the dissertation depicts the influence of political and ideological factors on educational and scientific activity of these academicians. In particular, the works are highly influenced by politics and ideology of Polish Republic and aimed at confirmation of “Polishness” of ethnically Ukrainian territories, which was an impediment to objective elucidation of many Ukrainian issues in their works.

Scientific discourse of Folk Studies at Lviv University is disclosed through the analysis of the process of obtaining academic degrees. This approach is chosen as a result of a search for an objective criterion of the selection of ethnologists', anthropologists' and folklorists' scientific works as a basis for the disclosure of their research/methodological positions. Reconstructed list of masters and doctors, educated by Adam Fischer and Jan Czekanowski, allowed to clarify ethnological and anthropological scientific schools of thought at Lviv University, and to assert the role of Ukrainian academicians (Roman Harasymchuk, Iryna Gurgula, Kalistrat Dobrianskyi, Rostyslav Jendyk, Iryna Ivanchuk-Nestiuk, Kateryna Mateiko, Vasyl

Pashnytskyi, Lubov Sukha and others) in development of these schools of thought. The scientific work also proves that Adam Fisher's school of thought, aside from ethnologists and ethnographers, included folklorists and experts of folk art, and because of spectrum of investigated issues, this school of thought could be classified as Folk Studies centered.

Within the framework of all discourses the scientific work gives special attention to scientific connections. Through the prism of biographies of ethnologists, anthropologists and folklorists, who had academic ties to Lviv Universities, the influence of leading scientists and corresponding academic societies on their professional development is discovered. The thesis also finds ethnologist's, anthropologist's and folklorist's ties to other institutions through their studies and internships at the universities and scientific establishments of Europe and the US, their participation in the international forums and publishing projects, foreign publications and reliance on theoretical and methodological approaches of other scientists. The scientific work also describes the connections of scientists of Folk Studies and/or specialized sub-divisions of Lviv University with Society of Folk Studies in Lviv, Shevchenko Scientific Society in Lviv and international establishments (in particular, with the International Commission on Folk Art).

Another issue that the thesis discusses is interdisciplinary connections between Folk Studies and other academic areas. In line with the scientific discourse, the issues are disclosed through scrupulous analysis of disciplines that were taught in all departments of Lviv University. The Folk Studies component of philology studies (Ukrainian, Polish, Roman, Germanic, classical philology and general linguistics), Slavic and Oriental Studies, geography, history of law and private law, musicology, history of religion, social and economic history, Medieval Studies etc. was isolated and attributed to the teaching of many scientists (among them – Szczepan Szydelski, Ryszard Ganszyniec, Przemysław Dabkowski, Władysław Kotwicz, Zygmunt Smogorzewski, Stefan Stasiak, Adam Szelaḡowski, Teofil Emil Modelski), whose contribution should become the subject of investigation of modern ethnologists and/or folklorists. Examination system for master students in different areas of studies as well as subjects of doctoral students' research confirm tight academic connections between Folk Studies and other academic areas. The scientific work also emphasizes on connection, vivid from the institutional, educational and scientific activities of Lviv University, between three independent disciplines – ethnology, anthropology and prehistorical archeology.

The algorithms and results of the proposed dissertation constitute a significant contribution to depiction of many aspects of intellectual history of Ukraine in the late 19th – first half of the 20th century and could be used for development of history of different scientific/educational directions within university environment.

Key words: Folk Studies, ethnography, ethnology, anthropology, folklore, folk art, Lviv University, history.

Підписано до друку 03.11.2020.
Формат 60x90 1/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 1,9.
Шрифт: Times New Roman
Наклад 100 прим. Зам. №

Видавець та виготовлювач:
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.

